

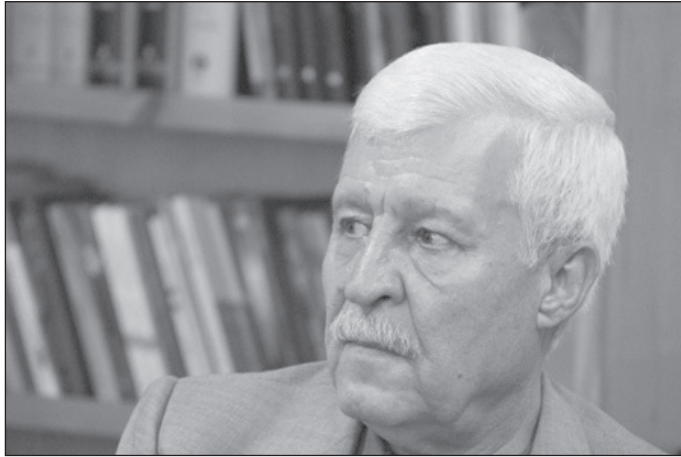

شرح‌های دیوان حافظ در عثمانی

توفیق هاشم‌پور سبحانی
استاد دانشگاه

آوازه حافظ که در قرن ۸ ق/ ۱۴م در شیراز می‌زیست، به سبب قدرت تفکر، زبان رندانه، ویژگی دیدگاه و مخصوصاً طرز بیانش، به عنوان یکی از پراحساس‌ترین سراینده‌گان خاورزمین، با گذشت زمان به شرق و غرب عالم رسید. غزلیات او در اندک زمانی در خراسان، ترکستان، هندوستان، عراق (عرب و عجم) و ازان ورد زبانها شد. به گفته خود حافظ، آوازه او در زمان خودش تا مصر و چین و اطراف روم هم رسیده است: حافظ حدیث سحر فریب خوشت رسید / تا حد مصر و چین و به اطراف روم و ری (چ قزوینی، غزل ۴۲۹).

تأثیر حافظ در ادبیات ترکی عثمانی و حضور وی در اشعار بیشتر شاعران آن زبان، به‌ویژه در شعر گویندگان قرنهای ۹-۱۰ ق/ ۱۵-۱۶م آشکار است. دیوان وی جزو آن دسته از متون زبان فارسی است که از دیرباز در قلمرو عثمانی مطالعه می‌شده است و آن را در آن دیار برای آموختن زبان فارسی می‌خواندند و برای تسلط در فن شعر و دانش زیبایی‌شناسی تدریس می‌کردند. برخی از مشایخ نیز - اگرچه به ندرت - دیوان حافظ را در مساجد درس می‌گفتند. دامنه تأثیر شعر حافظ در ادبیات ترک و گویندگان عثمانی تا آنجا است که در کار بررسی هر یک از شاعران کلاسیک ترک، سنجش وی با حافظ ضروری می‌نموده است. برخی از اشعار گویندگان ترک ماهیتی ترجمه‌گونه از شعر حافظ دارد. در شرح احوال برخی از شاعران بزرگ ترکیه نظیر عبدالحق حامد طرخان (۱۸۵۲-۱۹۳۷م)، ملقب به «شاعر اعظم»، و ناجی معلم می‌خوانیم که دیوان حافظ را چون کتاب درسی خوانده‌اند.

دکتر یونوس سبحانی

دیوان حافظ در قلمرو عثمانی چند بار شرح شده است:

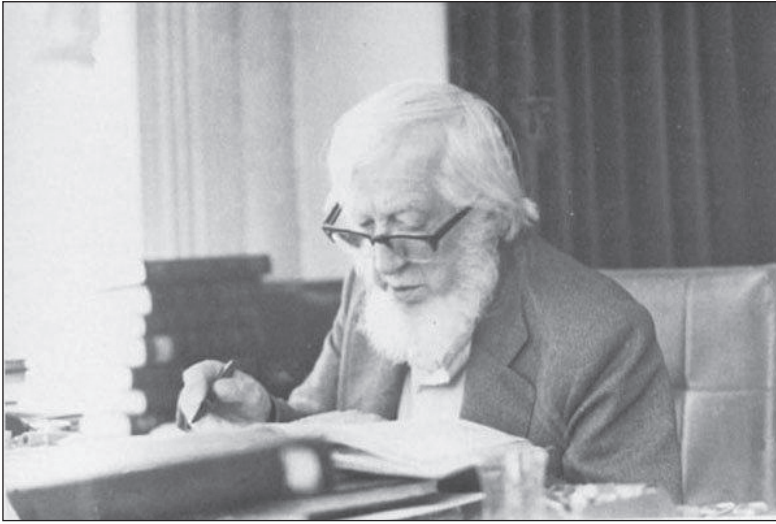
نخستین از مصلح‌الدین مصطفی سروری است. سروری در ۸۹۸ ق/۱۴۹۴م در شهر گلیبولی به دنیا آمد. او از مؤلفان پرکار به‌شمار می‌آید که از جمله گلستان، مثنوی، و دیوان حافظ را شرح کرده است. سروری مدتی تعلیم سلطان مصطفی، پسر سلطان سلیمان قانونی را به عهده داشت. شرح او بر دیوان حافظ خالی از خطا نیست. وی در ۹۶۹ ق/۱۵۶۲م در استانبول درگذشت.

شمع‌الله شمعی از صوفیان سده ۱۰ ق/۱۶م است. او هم چند کتاب فارسی از جمله بوستان، گلستان، بهارستان، منطق‌الطیر و مثنوی دیوان حافظ را شرح کرده است. شرح وی بر دیوان حافظ خالی از خطا نیست. شمعی بعد از ۱۰۰۹ ق/۱۶۰۰م درگذشته است.

از دیگر شارحان دیوان حافظ — که چندان مشهور نیست — محمد بن حسن قونیوی مولوی اشعری (د ۱۲۴۴ ق/۱۸۲۸م) متخلص به وهبی از مشایخ طریقت مولویه است که بروسه‌لی مدفن او را در درگاه مولانا نوشته است. شرح وهبی بر دیوان حافظ یک‌بار در یک مجلد، و بار دیگر در ۲۸۹ ق در دو مجلد با قطع رحلی و در ۱۵۳۵ صفحه به چاپ رسید. در متن ۱۲×۲۳ سانتی‌متری شرح وهبی قرار دارد و درهامش ۱۸×۲۸ سانتی‌متری شرح سودی چاپ شده است. وهبی اصرار دارد که همه ابیات دیوان حافظ به آیه یا حدیثی ناظر است. به عقیده وی حافظ از طریقت مولویه است و هر کلمه او بار عرفانی دارد.

مشهورترین شرح دیوان حافظ در قلمرو عثمانی که در ایران هم شهرتی دارد، شرح سودی بوسنوی است. سودی که از علمای قرن ۱۰ ق/۱۶م است، به زبان فارسی وقوف کامل داشت و در تاریخ هم خبره بود. او به مناسبت مقال بحث کرده است که با استادش ملا حلیمی شروانی و نیز با ملا محمد امین، خواهرزاده جامی، مولانا صوحی بدخشی، ملا مصلح‌الدین لاری و دیگر علمای بزرگ، درباره مشکلات دیوان حافظ مذاکره داشته است.

به نظر گولپینارلی سودی برخی از ابیات خواجه را دقیق‌تر از فارسی‌زبانان تحلیل کرده است. او اشعار حافظ را از شعر دیگران جدا ساخته، و حتی گویندگان بعضی از آن اشعار را هم معین کرده است (همانجا). این شرح شروح دیگر از جمله شرح سروری و شمعی را به فراموشی سپرده است.

اعتبار شرح سودی، موجب شده است تا در دو ترجمه و شرح اروپایی به نامهای «اشعار حافظ به فارسی با شرح سودی» و «دیوان غزل سرای بزرگ، حافظ» مورد استناد قرار گیرد.

شرح سودی در ۱۲۵۰ق در استانبول در ۳ جلد به چاپ رسیده است (ناجی، همانجا). در ایران این شرح در ۱۳۴۱ش با ترجمه عصمت ستارزاده و با عنوان شرح سودی بر حافظ ابتدا در ۴ جلد آماده شد و بعدها چندبار به چاپ رسید. پنجمین چاپ آن را در تهران دو ناشر در ۱۳۶۶ش با هم منتشر کردند.

خواننده گرامی!

مخارج سنگین انتشار سفینه تبری فقط از محل تک فروشی و حق اشتراک سالانه مشترکان تامین می شود. انتظار داریم اگر آن را می پسندید و ماندگاری آن را مفید می دانید، با معرفی نشریه به دوستان خود و تکمیل فرم اشتراک در پایان مجله، ما را یاری کنید. دوام انتشار سفینه تبری به ازدیاد تعداد مشترکان بستگی دارد.

